

Strasburq, 8 dekabr 2009-cu il.

**“DEMOKRATİK CƏMİYYƏTDƏ HAKİM VƏ PROKURORLAR ARASINDA
MÜNASİBƏTLƏR” HAQQINDA
AVROPA HAKİMLƏRİNİN MƏŞVƏRƏTÇİ ŞURASININ (CCJE) 12 №-li Rəyi (2009)
və
AVROPA PROKURORLARININ MƏŞVƏRƏTÇİ ŞURASININ (CCPE) 4 №-li Rəyi
(2009)**

CCJE və CCPE tərəfindən birgə qəbul edilən bu Rəyə aşağıdakılar daxildir:

§ «Bordo» bəyannaməsi;

§ İzahlar.

BORDO BƏYANNAMƏSİ

“HAKİMLƏR VƏ PROKURORLAR DEMOKRATİK CƏMİYYƏTDƏ”

Avropa Şurası Nazirlər Kabinetinin hakimlər və prokurorlar arasında əlaqələr üzrə rəylərin irəli sürülməsi tələbinə əsasən, Avropa Hakimlərinin Məşvərətçi Şurası (CCJE) və Avropa Prokurorlarının Məşvərətçi Şurası (CCPE) aşağıdakılarla bağlı razılığa gəlmişdir:

1. Ədalətli, qərəzsiz və səmərəli ədalət mühakiməsinin qurulması ilə qanunun aliliyinin təmin edilməsi cəmiyyətin əsas maraq dairəsindədir. İcraatın bütün mərhələlərində dövlət ittihamçıları və hakimləri insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasını və ictimai asayişin qorunmasını təmin etməlidir. Bu, cavabdeh və zərərçəkmişlərin hüquqlarına hörmətlə yanaşmanı da əhatə edir. İttihamçının təqib etməmə haqqında qərarı baxış keçirməsi üçün məhkəməyə açıq olmalıdır. Bu, zərərçəkmiş işi birbaşa məhkəməyə çıxarmaq imkanı verə bilər.
2. Ədalət mühakiməsi ittiham və müdafiə tərəfi arasında imkanların bərabər olmasını, məhkəmənin müstəqilliyinə hörmətlə yanaşmasını, səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi prinsipinin olması və yekun məhkəmə qərarlarının icbari qüvvə daşmasını tələb edir.
3. Hakim və dövlət ittihamçısının fərqli və eyni zamanda bir-birini tamamlayan funksiyalarının düzgün icrası ədalətli, qərəzsiz və səmərəli ədalət mühakiməsinin bərqərar edilməsi üçün zəruri əhəmiyyət daşıyır. Hakimlər və prokurorlar öz vəzifələri ilə bağlı müstəqillik hüququna malikdirlər və bununla bağlı bir-birlərindən asılı deyillər.
4. Müvafiq təşkilati, maliyyə, maddi və insan resursları ədalət mühakiməsinin sərəncamına verilməlidir.

5. Hakimler və tələb olunduğu təqdirdə andlıların əsas vəzifəsi prokurorluq və ya müdafiə orqanları və ya başqa qurumların əsassız təsiri və təzyiqi altında qalmadan prokurorluq tərəfindən müntəzəm olaraq onlara təqdim edilən məhkəmə işləri ilə bağlı düzgün qərar verməkdir.

6. İbtidai istintaqa qədərki mərhələdə prokurorluq tərəfindən qanunlar və ixtiyari səlahiyyətlərin icrası dövlət ittihamçılarının statusunun hakimlərdə olduğu kimi oxşar qaydada ən yüksək səviyyədə təmin olunmasını tələb edir. Onlar qərarların qəbuletmə prosesində müstəqil və avtonom olmalı və öz vəzifələrini ədalətlə, obyektiv və qərəzsiz şəkildə yerinə yetirməlidirlər.

7. CCJE və CCPE Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsi, 3-cü bəndi və 6-cı maddəsi ilə bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna, xüsusilə də qanunla məhkəmə səlahiyyətini həyata keçirmək hüququ olan, eyni zamanda daha yüksək müstəqil məhkəmə hakimiyyətinə tabeçiliyi istisna etməyən hər hansı vəzifəli şəxsin icraedici hakimiyyət və tərəflərdən müstəqillik tələb etməsi ilə bağlı Məhkəmə tərəfindən qəbul edilən qərarlara istinad edir. Məhkəmə funksiyalarının prokurorlara şamil edilməsi xüsusi az əhəmiyyətli sanksiya kimi hallarla məhdudlaşdırılmamalı, eyni məhkəmə işində cinayət təqibi səlahiyyəti ilə birlikdə icra edilməməli və məhkəmə funksiyalarını həyata keçirən müstəqil və qərəzsiz orqan tərəfindən belə hallarda cavabdehlərin qərarvermə hüququna xələl yetirməməlidir.

8. Dövlət ittihamçılarının müstəqil statusu üçün aşağıda qeyd edilən bəzi tələblər zəruri hesab edilir, belə ki:

- onların vəzifə və fəaliyyətləri prokurorluqdan kənar hər hansı qurumun təsiri və ya müdaxiləsinə məruz qalmamalı;

- onların işə qəbulu, vəzifədə irəli çəkilmə, ixtisasartırma məsələləri, səlahiyyət müddətində təhlükəsizliklərinin təmin edilməsi, eləcə də səlahiyyətlərinin ötürülməsi qanun və onların razılığına uyğun olaraq aparılmalı və onlara qanunla təmin olunan zəmanət vasitəsilə xidmət haqqı təqdim edilməlidir.

9. Prokurorluğun strukturu iyerarxik olduqda, qanunun aliliyi ilə idarə olunan dövlətdə dövlət ittihamçıları ilə bağlı ittihamın effektivliyi əhəmiyyətli dərəcədə səlahiyyət, cavabdehlik və məsuliyyətliliyin şəffaflığı ilə əlaqəli olur. Müstəqil prokurorlara verilən göstərişlər yazılı şəkildə və qanunauyğun qaydada olmalı və müvafiq olduğu təqdirdə, ictimaiyyətə açıq ittiham qaydaları və meyarlarına uyğun təqdim olunmalıdır. Qanuna müvafiq olaraq, dövlət ittihamçısı tərəfindən təqib etmə və ya etməmə haqqında qərara baxış qərəzsiz və obyektiv olmalıdır. Hər bir halda, zərərçəkmişin maraqlarına xüsusi diqqət ayrılmalıdır.

10. Hüquqi prosesə cəlb olunan bütün peşəkarlar tərəfindən ümumi hüquqi prinsiplər və etik dəyərlərin mübadiləsi düzgün ədalət mühakiməsi üçün zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Təlimlərin keçirilməsi hakim və dövlət ittihamçıların hüququ, eyni zamanda vəzifəsidir. Belə təlim qərəzsiz əsaslar üzərində təşkil edilməli və onun effektivliyi müntəzəm qaydada və obyektiv şəkildə dəyərləndirilməlidir. Müvafiq olduğu təqdirdə, hakimlər, dövlət ittihamçıları və hüquqşünasların ümumi maraq dairəsinə daxil olan mövzular üzrə keçirilən təlimlər yüksək keyfiyyətli ədalət mühakiməsinin əldə olunmasına əhəmiyyətli xidmət göstərə bilər.

11. Cəmiyyət həmçinin ədalət mühakiməsi sisteminin fəaliyyəti ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılması üçün medianın zəruri məlumatla təmin edilməsini də tələb edir. Səlahiyyətli orqanlar təqsirləndirilən şəxsin təqsirsizlik prezumpsiyası, ədalətli məhkəmə araşdırması və icraata cəlb olunan bütün şəxslərin özəl və ailə hüququ ilə bağlı məlumatları təqdim etməlidir. Hakimler və prokurorlar media ilə əlaqələrində hər bir peşə üzrə sınaqdan keçirilmiş təcrübələr və ya qaydalar məəcəlləsi tərtib etməlidir.

12. Dövlət ittihamçıları və hakimlər beynəlxalq əməkdaşlıqda məhkəmə məsələlərində əsas fiqur rolunu oynayırlar. Müxtəlif dövlətlərin səlahiyyətli orqanları arasında qarşılıqlı inamın təşviq edilməsi zəruri əhəmiyyət daşıyır. Bu mənada prokurorlar tərəfindən beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsilə toplanan və məhkəmə proseslərində istifadə edilən məlumatların məzmun və mənsə

baxımından şəffaf olması vacib əhəmiyyət kəsb etməklə, insan hüquqları və fundamental azadlıqlarının qorunmasını nəzərə alaraq, hakimlər və bütün digər tərəflərə açıq olmalıdır.

13. Dövlət ittihamçılarının cinayət hüququ sahəsindən kənar funksiyalara malik olduğu üzv dövlətlərdə burada qeyd edilən prinsiplər həmin funksiyalara şamil edilir.

İZAHEDİCİ QEYDLƏR

I. GİRİŞ:

a. Rəyin məqsədi

1. Qanunun aliliyinə əsaslanan demokratik dövlətin əsas vəzifəsi İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Konvensiya (ECHR), eləcə də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (Məhkəmə) presedent hüququna uyğun olaraq, fundamental hüquq və azadlıqlar, eləcə də qanun qarşısında bərabərliyi təmin etməkdir. Eyni zamanda cinayət davranışı ilə bağlı zəruri tədbirləri təmin etməklə, cəmiyyətdə təhlükəsizlik və ədalət mühakiməsinin təmin edilməsi vacib əhəmiyyət kəsb edir. Cinayət davranışı üzrə qoyulan cərimələrin effektiv şəkildə həyata keçirilməsi ilə demokratik dövlətdə təhlükəsizlik təmin edilməlidir (Bəyannamə, 1-ci bənd).

2. Beləliklə, dövlətin əsas missiyası insan hüquqları və əsas azadlıqlara hörmət edən effektiv ədalət mühakiməsi sisteminin yaradılmasını təmin etməkdir. Dövlət və ya özəl (vəkillər olduqda) sektordan çoxlu sayda subyektlər bu missiyada iştirak etsə də, müstəqil və qərəzsiz ədalət mühakiməsinin bərqərar edilməsində əsas rol hakimlər və dövlət ittihamçıları oynayrlar.

3. Əvvəlki rəylərində Avropa Hakimlərinin Məşvərətçi Şurası və Avropa Prokurorlarının Məşvərətçi Şurası insan hüquqları və əsas azadlıqlara mühüm diqqət ayırmaqla, ədalət mühakiməsinin bir çox vacib məqamlarını vurğulamışlar. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, hakimlər və prokurorlar, eləcə də cinayət hüququ sahəsindən kənar vəzifələri olan dövlət ittihamçılarının əsas məqsədi ədalətli, qərəzsiz və səmərəli ədalət mühakiməsini təmin etməkdir. Bu rəyin yeniliyi ondan ibarətdir ki, o, öz yerli həmkarlarını təmsil edən hakim və prokurorlar tərəfindən tərtib edilmişdir və praktiki təcrübələri əsasında hakim və prokurorların razılığa gəldiyi məsələləri əhatə edir.

4. Beləliklə, mətndə əsasən iki missiyanın əsas məqamları və xüsusilə də, müstəqillik, şəxsi hüquq və azadlıqlara hörmət edilməsi, obyektivlik və qərəzsizlik, etika və deontologiya, təlim və media ilə əlaqələr kimi məsələlərə diqqət ayrılır.

5. 7 fevral 2001-ci il tarixində Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilən Avropada Qlobal Fəaliyyət Planı və 6 oktyabr 2000-ci il tarixində Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilən cinayət ədalət mühakiməsi sistemində prokurorluğun rolu ilə bağlı (2000)19 sayılı Tövsiyələrə əsasən təklif edilən qaydada, hazırkı rəy məhkəmə proseslərinin müxtəlif mərhələlərinə cəlb olunan və ədalət mühakiməsi ilə məşğul olan vəkillər, məhkəmə katibləri, məhkəmə icraçıları və polis kimi peşəkar şəxslərlə hakim və prokurorların əlaqələri çərçivəsində nəzərdən keçirilə bilər.

b. Milli sistemlərin müxtəlifliyi

6. Avropa Şurasının üzv dövlətlərində bir çox yanaşı hüquqi sistemlər mövcuddur:

i. Hakimlər və prokurorların arasında aşkar bölünmənin olduğu və cinayət istintaq səlahiyyətinin digər funksiyalarla vəhdətdə olmadığı Ümumi Hüquq sistemləri;

ii. Kontinental Hüquq Sistemlərinin müxtəlif növlərindən asılı olaraq məhkəmə korpuslarına həm hakim, həm də prokurorlar aid edilir, digərlərinə isə yalnız hakimlər aid edilir.

Bundan əlavə, belə müxtəlif sistemlərdə, dövlət ittihamının icra hakimiyyətindən aldığı müstəqilliyi tam və ya məhdud ola bilər.

7. Bu rəyin məqsədi məhkəmənin presedent hüququ fonunda ümumi məqamlar, eləcə də fərqləri nəzərə alaraq, cari prinsiplər və yanaşmaların əsasını müəyyən etməkdir.

8. Səlahiyyətlərin bölüşdürülməsinə zəmanət hakimin proseslərdə tərəflərə qarşı qərəzsizlik şəraitini təmsil edir. Məhkəmənin müstəqilliyi və hakimlərin dəyişilməzliyi (2001) ilə bağlı standartlar haqqında CCJE-nin 1 sayılı Rəyində qeyd edildiyi kimi qərəzsizlik hakimin mövqeyini müəyyən edən institusional təminatlar arasında ilk sırada dayanır. Bundan əlavə, diqqət mərkəzinə çəkilir ki, dövlət ittihamı sübutlar yükü və hökmlərin verilməsinə bölünür və bu da yekun qərarın ilk prosesual təminatlarından birini təşkil edir.

9. Bu baxımdan, hər bir sistemdə hakimin rolu dövlət ittihamının rolundan fərqlidir. Bununla belə, onların müvafiq missiyaları bir-birini tamamlayır. Hakim və ittihamçı arasında heç bir iyerarxik əlaqə yoxdur.

10. Prokurorluq xidmətinin müstəqilliyi məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin qaçılmaz nəticəsinə təşkil edir. Şübhəli şəxslər və zərərçəkənlərin hüquqlarının təsdiq edilməsi və onlara bəraət qazandırılmasında ittihamçının rolu ən yaxşı halda, ittihamçı icraedici və qanunverici hakimiyyətdən ayrı qərarların qəbulunda müstəqil olduğu və hakim və prokurorların bir-birindən fərqlənən rollarının düzgün müşahidə edildiyi təqdirdə həyata keçirilə bilər. Qanunun aliliyinə əsaslanan demokratik cəmiyyətdə qanun prokurorluq siyasətinin əsasını təşkil edir (Bəyannamə, 3-cü bənd).

c. Vəzifə funksiyalarının xüsusiyyətləri

11. Prokurorlar və hakimlər öz vəzifələrini ədalətlə, qərəzsiz, obyektiv və ardıcıl şəkildə yerinə yetirməli, insan hüquqlarına hörmət etməli, onların qorunmasını təmin etməli və ədalət mühakiməsi sisteminin operativ və səmərəli işləməsinə səy göstərməlidirlər.

12. Öz funksiyalarını yerinə yetirərkən, prokurorlar müstəqil (diskresion) prokurorluq sistemi (imkan prinsipi) və ya icbari prokurorluq sistemini (leqallıq prinsipi) əsas götürməli, hər iki halda ümumilikdə tək cəmiyyətin adından fəaliyyət göstərməklə yanaşı, təqsirləndirilən şəxs qarşısında ədalətin bərqərar edilməsi, zərərçəkənlər qarşısında isə onların hüquqlarının tam nəzərə alınması ilə bağlı vəzifə öhdəlikləri daşıyır. Bu mənada tərəflərin bərabərliyi prinsipinə hörmət edilməsinə xələl gətirmədən ittihamçı digər tərəflərlə bərabər hesab edilə bilməz (Bəyannamə, bənd 2). İttihamçılar həmçinin zərərçəkənlərin fikirləri və narahatlıqlarını nəzərə almalı və onların öz hüquqları və prosesin gedişatı haqqında məlumatlanmasını təmin etməli və ya bu istiqamətdə tədbirlər görməlidir. Əldə olunan sübutlara əsasən qismən aparılan istintaq nəticəsində ittihamın əsassız olduğu müəyyən edildikdə, onlar təqibə başlaya və ya onu davam etdirə bilməzlər.

d. Mövcud beynəlxalq instrumentlər

13. Avropa Şurasının bəzi mətnləri, eləcə də Məhkəmənin presedent hüququ birbaşa və ya qeyd-şərtsiz hakim və prokurorlar arasındakı əlaqələrlə bağlı mövzuları həll edir.

14. Məhkəmə ilk növbədə hakimlərə (Bax Maddə 5. Azadlıq və təhlükəsizlik hüququ və Maddə 6. Ədalətli məhkəmə araşdırması) və eləcə də dövlət ittihamçılarına (5-ci maddənin 1a, 3 və 6-cı bəndlərinin nəticəsi olaraq) hüquq və azadlıqların mühafizə edilməsini tapşırır.

15. Əsas vəzifələrindən biri Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinə (AİHM) şərh etmək olan məhkəmə hakimləri və dövlət ittihamçıları arasında əlaqələrə təsir göstərən məsələlər üzrə bir sıra qərardadlar qəbul etmişdir.

16. O, xüsusilə eyni məhkəmə işində (Piersak Belçikaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 1 oktyabr 1982-ci il tarixində çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 30-32) şəxsin prokuror və hakim qismində çıxış etmək məsələsi, məhkəmələr və ya prokurorluq orqanları üzərinə heç bir siyasi təzyiqin qoyulmamasının təmin edilməsi zərurəti (Guja Moldovaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 12 Fevral 2008-ci il tarixində çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 30-32), söz azadlığı (Saygılı Türkiyəyə qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 8 Yanvar 2008-ci il tarixində çıxarılan qərar/§§ 34-40), məhkəmə və dövlət ittihamçılarının istintaq aparmaq, təqib etmək və insan hüquqlarına edilən pozulmaları (Ramsahai və digərləri Niderlanda qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 15 may 2007-ci ildə çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 321-357) cəzalandırmaq üzrə məhkəmələr və dövlət ittihamı

orqanlarının prosessual öhdəlikləri kontekstində hakimlər və dövlət ittihamçılarının qorunması zərurəti və prokurorluq orqanlarının presedent hüququnun standartlaşmasına (Martinde Castro və Alves Correia Portuqaliyaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 10 İyun 2008-ci il tarixində çıxarılan qərar/§§ 51-66) göstərdiyi xidmət kimi məsələlərlə də məşğul olmuşdur.

17. Cinayət prosesi sahəsində Məhkəmə fərqli faktiki situasiyalar (Bax: *Schiesser* İsveçrəyə qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 4 dekabr 1979-cu il tarixində çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 27-38, *De Jong, Baljet* və *Van den Brink* Niderlanda qarşı məhkəmə işi ilə bağlı çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 49-50, *Assenov* və digərləri Bolqarıstana qarşı məhkəmə işi ilə bağlı çıxarılan qərar/§§ 146-150, *Niedbala* Polşaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı çıxarılan qərar/§§ 45-47, *Pantea* Rumıniyaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı çıxarılan qərar/§§ 232-243, və *Medvedyev* və digərləri Fransaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 10 İyul 2008-ci il tarixində çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 61, 67-69) kontekstində prokurorluq xidmətinin status və səlahiyyətlərini və AİHM-in (“məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirməsinə qanunla icazə verilən” digər rəsmi şəxslərlə bağlı olaraq) 5-ci maddəsi, 3-cü bəndinin tələblərini gözdən keçirmişdir. Məhkəmə həmçinin telefon monitorinqi (*Dumitru Popescu* Rumıniyaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 26 Aprel 2007-ci il tarixində çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 68-86) və Ali Məhkəmənin apardığı müzakirələrdə prokurorluq orqanlarının iştirakı (*Borgers* Belçikaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 30 Oktyabr 1991-ci il tarixində çıxarılan qərar/§§ 24-29 və *Fontaine* və *Berlin* Fransaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 8 İyul 2003-cü il tarixində çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 57-67) kimi hallarda prokurorluq orqanlarının statusu, yurisdiksiyası və nəzarət səlahiyyətlərini nəzərdən keçirmişdir.

18. Yekun olaraq, Məhkəmə cənayyət sahəsindən kənar “məhkəmə prosesində iştirak doktrinası” üzrə müəyyən edilmiş presedent hüququ bazasına malikdir; belə ki, bu doktrinaya uyğun olaraq, prokurorların məhkəmə müzakirələrində iştirakı AİHM-in 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə ziddir (*Lobo Machado* Portuqaliyaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 20 Fevral 1996-cı il tarixində çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 28-32 və *Martinie* Fransaya qarşı məhkəmə işi ilə bağlı 12 Aprel 2006-cı il tarixində çıxarılan məhkəmə qərarı/§§ 50-55).

19. Digər mətnlər Avropa Şurası tərəfindən tərtib edilmişdir:

- Ən azından dövlət ittihamçılarının Məhkəmə tərəfindən təyin edilən mənada məhkəmə səlahiyyətinə malik olduğu ölkələrdə hakimlər və dövlət ittihamçıları arasında əlaqələri qəbul edən Hakimlərin Müstəqilliyi, Səmərəliliyi və Funksiyaları haqqında Nazirlər Komitəsinin (94)12 sayılı tövsiyəsi;

- Cinayət Ədalət Mühakiməsi Sistemində Dövlət İttihamının rolu haqqında Nazirlər Komitəsinin (2000)19 sayılı tövsiyəsi hakimlər və prokurorlar arasındakı əlaqələri qeyd-şərtsiz vurğulamaqla, belə əlaqələrin birmənalı şəkildə hakimlər və dövlət ittihamçılarının vəzifəsinin düzgün icrasına xidmət etməsinə təmin etmək üçün zəruri əhəmiyyət kəsb edən ümumi prinsipləri qeyd edir, eyni zamanda “məhkəmə hakimlərinin müstəqilliyi və qərəzsizliyi haqqında heç bir qanuni şübhələrin yaranmaması üçün dövlət ittihamçılarının qanunla müəyyən edilən hüquqi status, kompetensiyaları və prosessual rolunu təmin etmək məqsədilə dövlətlərin müvafiq tədbirlər görmək” öhdəliyinə xüsusi əhəmiyyət verir.

- Cinayət Ədliyyəsinin Sadələşdirilməsi ilə bağlı Nazirlər Komitəsinin (87)18 sayılı Tövsiyəsi əvvəllər yalnız hakimlərə həvalə edilən, hal-hazırda isə prokurorluq xidmətinə (ilkin vəzifəsi cinayət təqibinin başlanılması və aparılmasıdır) verilən tapşırıqların müxtəlif nümunələrini təqdim edir. Bu cür yeni tapşırıqlar prokurorluq xidmətinin təşkil edilməsi və həmin funksiyaları yerinə yetirməli olan şəxslərin seçilməsi ilə bağlı əlavə tələblər qoyur.

II. HAKİMLƏR VƏ DÖVLƏT İTTİHAMÇILARININ STATUSU

a. Hakimlər və dövlət ittihamçılarının daxili və xarici müstəqilliyi ilə bağlı təminatlar; qanunun aliliyi –müstəqillik üçün əsas şərt kimi

20. Hakimlər və prokurorlar bir-birinə tabe olmamalı, müvafiq vəzifə funksiyalarının icrasında müstəqil hərəkət etməlidirlər. Onlar ədalət mühakimə sistemi və ümumilikdə cəmiyyətdə müxtəlif vəzifələr yerinə yetirirlər. Bu səbəbdən, institusional və funksional müstəqilliyin müxtəlif perspektivləri mövcuddur (Bəyannamə, 3-cü bənd).

21. Məhkəmə sistemi hər hansı xarici qüvvə və ya hər hansı mənbədən gələn təlimatlara tabe olmadan müstəqillik prinsipi, eləcə də daxili iyerarxiyanın mövcud olmaması əsasında fəaliyyət göstərir. Müvafiq olduğu təqdirdə andlıların əsas rolu prokurorluq xidməti və tərəflərin onlara təqdim etdiyi məhkəmə işləri üzrə düzgün qərarlar çıxarmaqdır. Buraya dövlət ittihamçısı və ya müdafiə tərəfinin etdiyi hər hansı lüsumsuz təzyiq və ya təsirlər daxil deyil. Hakimlər, prokurorlar və müdafiə vəkilləri bir-birlərinin vəzifə öhdəliklərinə hörmətlə yanaşmalıdırlar (Bəyannamə, 5-ci bənd).

22. Hakimlərin fundamental azadlıq prinsipi AİHM-in 6-cı maddəsində öz əksini tapır və CCJE-nin əvvəlki rəylərində vurğulanır.

23. Hökmetmə funksiyası əlaqədar şəxslər üçün icbari qərarların verilməsi və qanunə əsasən çəkişmələrlə bağlı icbari qərarların verilməsi məsuliyyətini nəzərdə tutur. Hər ikisi də digər Dövlət səlahiyyətlərindən azad olan hakimlərin ixtiyarındadır. Bu, ümumiyyətlə, cinayət proseslərinin başlanılması və ya davam etdirilməsi ilə bağlı məsuliyyət daşıyan dövlət ittihamçıların missiyası deyil.

24. CCJE və CCPE AİHM-in 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi və 6-cı maddəsi ilə bağlı Məhkəmənin müvafiq presedent hüququna, xüsusilə də qanunla məhkəmə səlahiyyətini həyata keçirmək hüququ olan, eyni zamanda daha yüksək müstəqil məhkəmə hakimiyyətinə tabeçiliyi istisna etməyən hər hansı vəzifəli şəxsin icraedici hakimiyyət və tərəflərdən müstəqillik tələb etməsi ilə bağlı Məhkəmə tərəfindən *Schiesser İsvaçrayə qarşı* məhkəmə işi ilə əlaqədar çıxarılan qərarlara istinad edirlər (Bəyannamə, 7-ci bənd).

25. Bəzi üzv dövlətlər dövlət ittihamçılarına bəzi sahələrdə cinayət təqibi aparmaq əvəzinə icbari qərarlar vermək və müəyyən maraqları qorumaq səlahiyyəti verirlər. CCJE və CCPE hesab edir ki, məhkəmə funksiyalarının prokurorlara şamil edilməsi kiçik sanksiyalarla məhdudlaşdırılmamalı, eyni məhkəmə işində cinayət təqibi səlahiyyəti ilə birlikdə icra edilməməli və məhkəmə funksiyalarını həyata keçirən müstəqil və qərəzsiz orqan tərəfindən belə hallarda cavabdehlərin qərarvermə hüququna xələl yetirməməlidir. Heç bir halda, məhkəmə funksiyalarının prokurorlara şamil edilməsi dövlət ittihamçılarına fərdi azadlıqları məhdudlaşdıran və hakim və ya məhkəməyə heç bir müraciətmə hüququ vermədən azadlığı məhdudlaşdıran yekun qərarların qəbul edilməsinə icazə verməməlidir (Bəyannamə, 7-ci bənd).

26. Prokurorluq xidməti müstəqil orqandır və onun mövcudluğu ən yüksək səviyyədə qanunlara əsaslanmalıdır. Demokratik dövlətlərdə nə parlament, nə də hər hansı hökumət qurumu hər hansı xüsusi məhkəmə işində təqibin aparılma qaydasını müəyyən etmək və ya onların qərarlarını dəyişmək üçün dövlət ittihamçılarını məhdudlaşdırmaq məqsədilə fərdi məhkəmə işləri ilə bağlı qəbul edilən xüsusi qərara əsassız şəkildə təzyiq göstərməməlidir. (Bəyannamə, 8 və 9-cu bəndlər).

27. Dövlət ittihamçılarının müstəqilliyi onların öz vəzifələrini yerinə yetirmələrinə imkan yaratmaqda misilsiz rol oynayır, onların hüquqi dövlət və cəmiyyətdə rolunu möhkəmləndirir və ədalət mühakiməsi sisteminin ədalətli və səmərəli fəaliyyəti və məhkəmənin müstəqilliyinin faydalı olacağına zəmanət verir (Bəyannamə, 3 və 8-ci bəndlər). Beləliklə, hakimlər üçün təmin edilən müstəqilliklə yanaşı, dövlət ittihamçılarının müstəqilliyi prokurorların lehinə ixtiyar və ya imtiyaz deyil, aidiyyəti şəxslərin ictimai və fərdi maraqlarını müdafiə edən ədalətli, qərəzsiz və səmərəli ədalət mühakiməsinin təminatıdır.

28. Prokurorun icbari və ya müstəqil prokurorluq prinsipləri ilə xarakterizə oluna bilən funksiyası hər bir ölkədə mövcud olan sistemə və dövlət ittihamçısının institusional struktur və cinayət prosesində tutduğu vəzifəyə uyğun olaraq fərqlənir.

29. Statuslarından asılı olmadan, dövlət ittihamçıları cəza xarakterli olub olmamasından asılı olmadan öz hüquqi vəzifələrini yerinə yetirərkən tam funksional müstəqillikdən yararlanmaq hüququna malik olmalıdır. İyerarxi hakimiyyət altında olmalarından asılı olmayaraq, öz öhdəliklərinin icrasını təmin etmək və proseslərin arbitraj qaydasında və ya uyğunsuz şəkildə təşkil edilməsinin qarşısını almaq məqsədilə, dövlət ittihamçıları öz səlahiyyətlərinin icrası ilə bağlı aydın və şəffaf təlimatlar hazırlamalıdır (Bəyannamə, 9-cu bənd).

30. Bu baxımdan, CCJE və CCPE xüsusilə (2000)19 sayılı Tövsiyəni ləğv etmək niyyətindədirlər; belə ki, həmin tövsiyəyə əsasən prokurorluq xidmətinin bərabərliyi, uyğunluğu və səmərəliliyini təşviq etmək

üçün Dövlətlər ümumi prinsip və meyarları müəyyən etməyə çalışırlar və belə prinsip və meyarlara qarşı fərdi hallarda prokurorlar tərəfindən qərarlar qəbul edilir.

31. Prokurorlara verilən göstərişlər yazılı şəkildə və qanunauyğun qaydada olmalı və müvafiq olduğu təqdirdə, ictimaiyyətə açıq ittiham qaydaları və meyarlarına uyğun gəlməlidir. (Bəyannamə, 9-cu bənd).

32. Təqibin edilməsi və ya edilməməsi ilə bağlı qəbul edilən qərarlar hüquqi əsasla malik olmalıdır. Qanuna uyğun olaraq, dövlət ittihamçısı tərəfindən təqib etmə və ya etməmə haqqında qərara qərəzsiz və obyektiv baxış keçirilməkdir. Hər bir halda, zərərçəkmişin maraqlarına xüsusi diqqət ayrılmalıdır. (Bəyannamə, 9-cu bənd).

33. Hakim və prokurorların vəzifə funksiyalarının tamamlayıcı xarakteri o deməkdir ki, onların hər ikisi qərəzsiz ədalət mühakiməsi sistemində prokurorluq xidməti və müdafiə tərəfi arasında bərabərliyin tələb olunduğundan və dövlət ittihamçılarının hər zaman vicdanla, obyektiv və qərəzsiz davranmalı olduğundan xəbərdardır. Hakimler və dövlət ittihamçıları hər zaman şübhəlilər, təqsirləndirilən şəxslər və zərərçəkənlərin toxunulmazlığı və müdafiə hüquqlarına hörmət etməlidirlər (Bəyannamə, 2 və 6-cı bəndlər).

34. Hakim və prokurorun müstəqilliyi qanunun aliliyindən ayrılmazdır. Hakimler və eləcə də prokurorlar ortaq maraqlar fonunda cəmiyyət və onların hüquq və azadlıqlarının hər baxımdan təmin edilməsini istəyən şəxslər adından hərəkət edirlər. Onlar insan hüquqlarının (fərdi azadlıq, məxfilik, əmlakın qorunması və s.) ən çox qorunmalı olduğu sahələrə müdaxilə edirlər. Prokurorlar qanuna uyğun qaydada sübutların toplanıb prosesin başlanması və davam etməsi üçün kifayət edən sübutların toplanmasını təmin etməlidirlər. Belə etməklə, onlar AIHM və digər beynəlxalq hüquqi instrumentlərlə qoyulan prinsipləri dəstəkləyir, xüsusilə təqsirsizlik prezumpsiyası, müdafiə və ədalətli məhkəmə araşdırması hüquqlarına hörmətlə yanaşırlar. Hakimler onlara təqdim edilən proseslərdə həmin prinsiplərin izlənməsinə nəzarət etməlidir.

35. Dövlət ittihamçısına qanunla müəyyən edilən qaydada hakimə müraciət edib faktları ona təqdim etməyə icazə verildiyi halda, prokuror heç bir halda hakimin qərarvermə prosesinə müdaxilə edə bilməz və eyni zamanda o, hakimin qərarlarına əməl etməyə borcludur. Prokuror qanunla nəzərdə tutulduğu formada müraciət hüququnun icra edilməsi istisna olmaqla, belə qərarların icrasına etiraz edə bilməz (Bəyannamə, 4 və 5-ci bəndlər).

36. Dövlət ittihamçısı və hakimin fəaliyyəti və davranışı onların obyektivliyi və qərəzsizliyinə dair heç bir şübhə yeri qoymamalıdır. Hakimler və dövlət ittihamçıları öz vəzifə funksiyalarını yerinə yetirərkən bir-birindən asılı olmadan müstəqil hərəkət etməlidirlər. İddiaçılar və bütövlükdə cəmiyyətin nəzərində hakimler və prokurorlar arasında münasibətlərdə cüzi də olsa səhlənkarlıq və ya vəzifələrinin icrasında hər hansı qarışıqlıq olmamalıdır.

37. Yuxarıdakı prinsiplərə hörmət edilməsi hakimlərdə olduğu kimi ən yüksək səviyyədə prokurorların statusunun qanunla təmin edilməsini nəzərdə tutur. Hakimler və prokurorların missiyalarının yaxınlığı və tamamlayıcı təbiəti onların status və xidmət şərtləri, xüsusilə də onların iş qəbulu, təlimlərin keçirilməsi, vəzifədə irəli çəkilmələri, intizam, köçürülmə (yalnız qanun və ya öz razılıqları ilə həyata keçirilir), ödənişlərin edilməsi, vəzifələri və peşəkar birlik yaratmaq azadlıqlarına xitam verilməsi ilə bağlı bənzər tələblər və təminatlar yaradır (Bəyannamə, 8-ci bənd).

38. Hakimler və prokurorlar qüvvədə olan yerli sistemə uyğun digər müvafiq sistemlərin administrasiya və rəhbərliyi ilə birbaşa əlaqələnməlidirlər. Bu məqsədlə, hakim və prokurorların sərəncamına kifayət qədər maddi vəsaitlər, eləcə də infrastruktura və müvafiq insan resursları və maddi resurslar verilməli, onların icazəsi ilə istifadə və idarə olunmalıdır (Bəyannamə, 4-cü bənd).

b. Hakimler və dövlət ittihamçıların etika və deontologiyası

39. Hakimler və prokurorlar yüksək dərəcəli toxunulmazlığa və müvafiq peşəkar və təşkilati bacarıqlara malik şəxslər olmalıdır. Şüurlu şəkildə qəbul edilən öz vəzifə funksiyalarının təbiəti gərəyincə, hakimler və prokurorlar daima ictimai tənqiddə məruz qalır və nəticə etibarilə qanun çərçivəsində öz işləri üzrə əlaqə qurmaq hüquqlarına xələl gətirmədən özlərinə məhdudlaşdırma vəzifəsi təyin edirlər. Ədalət

mühakiməsinin idarə edilməsində aparıcı fiqurlar qismində onlar hər zaman öz peşələrində şərəf və ləyaqəti qoruyub saxlamalı və bütün situasiyalarda vəzifələrinə yaraşan şəkildə davranmalıdırlar (Bəyannamə, 11-ci bənd).

40. Hakimlər və prokurorlar onların müstəqillik və qərəzsizliyə inamını sarsıdan hər hansı hərəkət və davranışdan çəkinməli, onlara təqdim edilən işləri diqqətlə və məqbul vaxt çərçivəsində, eləcə də obyektiv və qərəzsiz nəzərdən keçirməlidirlər.

41. Dövlət ittihamçıları media vasitəsilə ictimaiyyətə rəy və izahat verməkdən boyun qaçırdıqda, bu, konkret bir qərar qəbul etməsi üçün məhkəmənin üzərinə birbaşa və ya dolaylı təzyiqlər qoyulduğu təəssüratı yarada və ya prosesin ədalətliliyini sarsıda bilər.

42. Hakimlər və prokurorlar bir-birinin funksiyalarını tənzimləyən etik standartlarla tanış olmağa səy göstərməlidirlər. Bu, onlara bir-birinin missiyalarını başa düşməklə, harmonik əməkdaşlığın perspektivlərini inkişaf etdirməyə imkan verəcək.

c. Hakim və dövlət ittihamçılarının təlimi

43. Yüksək peşəkar bacarıqlar ictimaiyyətin hakim və dövlət ittihamçılarına olan inamının özəyini təşkil edir və belə bacarıqlara əsasən onlar öz legitimlik və vəzifələrini əsaslı şəkildə idarə edirlər. Bu baxımdan, onların vəzifələrinin icra səviyyəsi yüksəldiyindən və bütövlükdə ədalət mühakiməsinin keyfiyyəti artdığından müvafiq peşə təlimləri də mühüm əhəmiyyət kəsb edir (Bəyannamə, 10-cu bənd).

44. Hakim və prokurorların təlimlərinə sadəcə peşəyə qəbul olunmaq üçün zəruri olan peşə bacarıqlarının əldə olunması, eləcə də karyeraları boyunca bərabər daimi təlimlər daxildir. Təlimlərdə məhkəmələr və prokurorluq orqanlarının inzibati qaydada idarəedilməsi də daxil olmaqla, onların peşə həyatının ən müxtəlif aspektləri kimi məsələlərə toxunulmaqla, ixtisaslaşmanın zəruriliyinə də münasibət bildirilməlidir. Ədalət mühakiməsinin düzgün idarə edilməsi naminə yüksək peşə ixtisaslaşmasının möhkəmləndirilməsi və onun daha tam formaya gətirilməsi məqsədilə tələb olunan daimi təlimlər hakim və prokurorların tək hüququ deyil, həm də vəzifəsidir (Bəyannamə, 10-cu bənd).

45. Müvafiq olduğu təqdirdə, hakimlər, dövlət ittihamçıları və hüquqşünasların ümumi maraq dairəsinə aid mövzular üzrə keçirilən təlimlər yüksək keyfiyyətli ədalət mühakiməsinin əldə olunmasına əhəmiyyətli xidmət göstərə bilər. Belə təlimlər ortaq hüquqi mədəniyyətin yaradılması üçün əsas təşkil etməlidir (Bəyannamə, 10-cu bənd).

46. Avropada müxtəlif hüquqi sistemlər çərçivəsində fərqli modellərə uyğun olaraq, hakim və prokurorlar üçün təlimlər təşkil edilir. Bəzi ölkələrdə bununla bağlı akademiya, milli məktəb və ya digər ixtisaslaşmış institutlar yaradılmış, digərləri isə spesifik orqanlara səlahiyyət verilmişdir. Hakim və prokurorlar üçün beynəlxalq təlim kursları təşkil edilməlidir. Belə təlimin təşkil edilməsində səlahiyyət daşıyan institutun avtonom xarakter daşmasını təmin etmək lazımdır, çünki belə avtonomiya mədəni pliyuralizm və müstəqilliyin təminatçısıdır.

47. Bu kontekstdə, hakim və prokurorların təlim kursları ilə bağlı birbaşa xidmətlərinə böyük əhəmiyyət verilir, çünki bu, onlara özlərinin müvafiq peşə təcrübələrindən gələn rəylərini təqdim etmək imkanı yaradır. Kurslar sadəcə hüquq və insan azadlıqlarının qorunmasını əhatə etməməli, buraya idarəetmə təcrübələri, hakim və prokurorların əlaqədar missiyalarının tədqiqi də daxil edilməlidir. Eyni zamanda hüquqşünasların əlavə xidmətləri dar fikirlə yanaşmadan qaçılmaqda əhəmiyyətli rola malikdir. Yekun olaraq, təlimin keyfiyyəti və səmərəliliyi müntəzəm olaraq obyektiv qaydada qiymətləndirilməlidir.

III. HAKİM VƏ PROKURORLARIN CİNAYƏT PROSESİNDƏ ROLU VƏ FUNKSİYALARI

a. Hakim və prokurorların cinayət prosesində rolu

48. İbtidai istintaqdan əvvəlki mərhələdə fundamental hüquqlarla (həbs qərarı, zəminlik, müsadirə, xüsusi istintaq üsullarının həyata keçirilməsi və s.) bağlı olduğu təqdirdə, hakim təkbaşına və ya hakimlə birlikdə istintaq hərəkətlərinin qanunauyğunluğunu yoxlayır.

49. Ümumi qayda olaraq, dövlət ittihamçıları istintaqın qanuniliyini gözdən keçirir və təqibin başlanması və ya davam etməsi ilə bağlı qərar verərkən müstəntiqlər tərəfindən insan hüquqlarına riayət edilməsinə nəzarət edir.

50. (2000)19 sayılı Təvsiyəyə əsasən, polis dövlət ittihamçılarının səlahiyyəti altında olduqda və ya polisə aid istintaq prokuror tərəfindən aparıldıqda və ya nəzarətdə saxlanıldıqda, dövlət ittihamçısı göstərişlər verib qiymətləndirmə və yoxlamaları apararaq qanun pozuntularını sanksiyalandıra bilər. Polis dövlət ittihamçılarından asılı olmadıqda, təvsiyəyə əsasən dövlət ittihamçıları və istintaq orqanları arasında uyğun və funksional əməkdaşlığın olmasını təmin etmək üçün dövlət səmərəli tədbirlər görməlidir.

51. Statusu ona məhkəmə səlahiyyətləri verən prokuror tərəfindən istintaq araşdırıldığı sistemlərdə belə, bu kontekstdə azadlıqların əhəmiyyətli dərəcədə pozulmaları, xüsusilə müvəqqəti həbsəalma da daxil olmaqla görülən tədbirlərə hakim və ya məhkəmə tərəfindən nəzarət olunur.

b. Təqib və məhkəmə iclasının gedişində hakim və dövlət ittihamçıları arasında əlaqələr

52. Bəzi dövlətlərdə hansı məsələlərin məhkəməyə çıxarılıb hansıların məhkəmə prosesləri olmadan (təqsirləndirilən və zərərçəkən arasında razılaşma, tərəflərin razılığı ilə məhkəmə işinin ilkin istintaqa qədər həll edilməsi, təqsirin etirafı əqdi ilə əlaqədar sadələşdirilmiş və qısaldılmış prosedurlar, vasitəçilik və s.) həll edilməsinə qərar vermək üçün dövlət ittihamçılara diskresion səlahiyyəti icra etməklə məhkəmə işlərinin axınıni tənzimləyə bilər; bunların hamısı ədalət mühakiməsi sistemi üzərindəki yükün azaldılması və təqibin istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə xidmət edir.

53. Cinayət ədalət mühakiməsinin modernləşdirilməsi, sosiallaşdırılması, humanizasiyası və rasionallaşdırılmasını əks etdirən prokurorluq səlahiyyətləri məhkəmələrin iş yükünün azaldılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Digər tərəfdən, prokurorlar cari xüsusi məhkəmə işlərini məhkəmədə təqdim etməmək hüququna malik olduqda, özbaşınalıqdan, ayrı-seçkilikdən və ya siyasi güc tərəfindən edilən mümkün qanunsuz təzyiqlərdən qaçılmaq və zərərçəkənlərin hüquqlarını qorumaq, eləcə də zərərçəkən şəxsə prokurorun təqib etməmə haqqında qərarını gözdən keçirməyə imkan vermək zəruridir. Bu, zərərçəkmiş məhkəmə işini birbaşa məhkəməyə çıxarmaq imkanını verə bilər.

54. Bu səbəbdən, müstəqil prokurorluq sisteminin tətbiq edildiyi ölkələrdə prokuror təqibəmə ilə bağlı qərarlarda ardıcılığa nail olmaq məqsədilə qəbul olunmuş hər hansı ümumi göstərişlər və ya meyarları nəzərə alaraq, təqib edib-ətməmə məsələsini diqqətlə nəzərdən keçirməlidir.

55. Proses ərzində prokurorların qərəzsizliyi bu mənada başa düşülməlidir: belə ki, onlar məhkəmənin bütün müvafiq faktlar və hüquqi arqumentlərlə təmin edilməsinə həyata keçirmək üçün proseduru ədalətlə və obyektiv şəkildə aparmalı, xüsusilə təqsirləndirilən şəxs üçün əlverişli olan sübutların açılmasını təmin etməli, ədalətli ibtidai istintaq qaydalarına uyğun olaraq hakim tərəfindən qəbul edilə bilər və vasitələrlə qəbul edilmiş bütün sübutları təsdiq etməli və insan hüquqlarının pozulmaları (məsələn, işgəncə) nəticəsində əldə olunmuş sübutların istifadəsindən imtina etməlidir (Bəyannamə, 6-cı bənd).

56. Əldə olunan sübutlara əsasən qismən aparılan istintaq nəticəsində ittihamın əsassız olduğu müəyyən edildikdə, onlar təqibə başlaya və ya onu davam etdirə bilməzlər.

57. Mahiyyət etibarilə proseslər ərzində cinayət işi üzrə ədalətli ibtidai istintaqın aparılması üçün hakim və prokurorlar müvafiq vəzifələri yerinə yetirməlidirlər. Hakim dövlət ittihamçıları və ya müstəntiqlər tərəfindən götürülən sübutların qanuniliyini yoxlayaraq, qeyri-kafi və ya qeyri-qanuni yolla əldə edilmiş sübut olduğu təqdirdə, təqsirləndirilən şəxsə bəraət verə bilər. Dövlət ittihamçıları məhkəmə qərarından şikayət etmək hüququna malik ola bilər.

c. Prosesin bütün mərhələlərində müdafiə tərəfinin hüquqları

58. Bütün hallarda ədalətli ibtidai istintaqın təmin olunması məqsədilə, hakimlər proses zamanı müdafiə tərəfinin hüquqları (cavabdehlərə öz hüquqlarını icra etmək imkanı verməklə, cavabdehləri ittihamları haqqında xəbərdar etməklə və s.), zərərçəkənlərin hüquqları, bərabərlik prinsipi və ictimai dinləmə hüququna hörmət etməklə, cinayət prosedurunun qaydalarını tətbiq etməlidir (Bəyannamə, 1, 2, 6 və 9-cu bəndlər).

59. İttiham qərarı cinayət proseslərində əhəmiyyətli rol oynayır: cavabdehlərə onlara qarşı irəli sürülmüş ittihamın faktiki və hüquqi əsası haqqında formal şəkildə yazılı bildiriş verilir (Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin *Kamasinski Avstriyaya qarşı* adlı məhkəmə işi ilə bağlı 19 Dekabr 1989-cu il tarixində çıxardığı qərar/§ 79). Cinayət prosesində AİHM-in 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində tələb edilən “ədalətli dinləmə” dedikdə nəzərdə tutulur ki, cavabdehlər onlara qarşı gətirilmiş sübutlar, eləcə də ittihamçının hüquqi əsasına qarşı etiraz etmək hüququna malik olmalıdır.

60. Dövlət ittihamçılarının istintaqa nəzarət etdiyi ölkələrdə, prokurorlar müdafiə tərəfinin hüquqlarına hörmət edilməsini təmin etməlidir. Cinayət istintaqının polis və ya digər hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən aparıldığı ölkələrdə, hakimlər xüsusilə ibtidai istintaqaqədərki həbsəalma ilə bağlı insan azadlıqlarının təminatçısı kimi iştirak edərək cavabdehin hüquqlarına hörmət edilməsini təmin edir.

61. Bununla belə, bir çox ölkələrdə, hakim və prokuror yalnız istintaq bitib ittihamların yoxlanışı başlayan kimi müdafiə tərəfinin hüquqlarının icrasına nəzarətə görə məsuliyyət daşıyır. Bu məqamda müstəntiqlərin hesabatlarını qəbul edən prokuror və toplanan sübutlarla yanaşı ittihamları yoxlayan hakim cinayət hüquqpozması ilə ittiham olunan hər kəsin başa düşdüyü dildə və ətraflı şəkildə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamların xarakteri və səbəbi haqqında dərhal məlumatlanmasını təmin etməlidir.

62. Spesifik ölkələrdə rollarından asılı olaraq, prokurorlar və hakimlər təqsislənmiş şəxsə öz müdafiəsinə hazırlıq üçün uyğun vaxt, avadanlıq və şərait verilməsini, lazım olduğu təqdirdə dövlət tərəfindən ödənilən və rəsmi qaydada təyin edilən vəkil tərəfindən düzgün şəkildə müdafiə olunmasını, lazım olduqda tərcüməçi ilə təmin edilməsini və həqiqəti müəyyən etmək üçün zəruri olan tədbirlərin görülməsini tələb edə bilməsini təmin etməlidir.

63. Məhkəmə işi birinci instansiya məhkəməsinə çıxarıldığı zaman hakim və prokurorun səlahiyyətləri onların ibtidai istintaq zamanı icra etdikləri funksiyalara uyğun fərqlənir. Hər bir halda, müdafiə tərəfinin hüquqlarına cüzi də olsa hörmətsizlik müşahidə edildikdə, hakim və ya prokuror və ya hər ikisi birlikdə xüsusi milli sistemdən asılı olaraq, situasiyaya diqqət ayırılmalı və həmin məsələni obyektiv şəkildə yoluna qoymalıdırlar.

IV. ALİ MƏHKƏMƏLƏRDƏ CİNAYƏT HÜQUQU SAHƏSİNDƏN KƏNAR HAKİMLƏR VƏ DÖVLƏT İTTİHAMÇILARININ ƏLAQƏLƏRİ

64. Fəaliyyət göstərdikləri dövlətdən asılı olaraq, prokurorlar cinayət hüququ sahəsindən kənar vəzifə və funksiyaların yerinə yetirilib yetirilməməsinə qərar verə bilər. Buraya mülki, inzibati, kommersiya, sosial, seçki və əmək hüququ, eləcə də ətraf mühit, azyaşlılar, fiziki cəhətdən qüsurlu və aztəminatlı insanların qorunması daxildir. Bu baxımdan prokurorların rolu onlara hakimlərin yekun qərarvermə prosesinə təsir etmələrinə imkan verməməlidir (Böyünnamə, 13-cü bənd).

65. Dövlət ittihamçılarının bəzi ölkələrdə Ali Məhkəmə qarşısındakı rolu da qeyd edilməlidir. Bu, baş vəkilin Avropa Cəmiyyətləri qarşısındakı rolu ilə müqayisə edilir. Yurisdiksiya qarşısında baş vəkil (və ya ona bərabər kimsə) hər hansı bir tərəfi və dövləti təmsil etmir. O, qanunun düzgün tətbiq olunması məqsədilə, məhkəməyə çıxarılan hüquqi məsələlərin bütün sahələrini məhkəmə üçün aydınlaşdırmaq məqsədilə hər bir halda və ya xüsusi maraq kəsb edən hallarda nəticələri müəyyən edən müstəqil səlahiyyətli şəxsdir.

66. Qanunun aliliyinə uyğun olaraq, demokratik cəmiyyətdə dövlət ittihamçılarının səlahiyyətləri, eləcə də bu səlahiyyətlərin icra prosedurları qanunla dəqiq şəkildə müəyyən edilməlidir. Prokurorlar cinayət hüququ sahəsindən kənar fəaliyyət göstərdikdə, onlar hakim və ya məhkəmənin müstəsna səlahiyyətlərinə hörmət etməli və xüsusilə aşağıdakı kimi Məhkəmənin presedent hüququnda işlənilən prinsipləri nəzərə almalıdır:

- i. Məhkəmə prosedurlarında prokurorluğun iştirakı məhkəmələrin müstəqilliyinə təsir göstərməməlidir;
- ii. Prokurorların bir tərəfdən cinayət hüququ sahəsindən kənar vəzifə və fəaliyyətləri ilə bağlı və digər tərəfdən insan hüquqlarının qorunması üçün səlahiyyətlərin ayrılması prinsipinə hörmətlə yanaşılmalıdır;

iii. İctimai maraqları təmsil etmək səlahiyyətinə xələl gətirmədən, prokurorlar hər hansı digər tərəf kimi eyni hüquq və öhdəliklərə malik olmalı və məhkəmə prosedurlarında imtiyazlı vəzifə tutmamalıdırlar (*bərabərlik prinsipi*);

iv. Prokurorların cəmiyyətin adından insanların ictimai maraq və hüquqlarını təmsil etmək fəaliyyəti məhkəmənin presedent hüququ da daxil olmaqla, beynəlxalq öhdəliklərə uyğun müəyyən edilən bir sıra istisnalar olmaqla, yekun məhkəmə qərarlarının icbari qüvvəsini (*res judicata*) pozmamalıdır.

Bəyannamədə qeyd edilən digər prinsiplər vəziyyətə uyğun olaraq, cinayət hüququ sahəsindən kənar dövlət ittihamçılarının bütün vəzifə funksiyalarına şamil edilir (Bəyannamə, 13-cü bənd).

V. HAKİMLƏR, DÖVLƏT İTTİHAMÇILARI VƏ MEDIA (Bəyannamə, 11-ci bənd)

67. Media ümumiyyətlə demokratik cəmiyyətdə, xüsusilə, məhkəmə sistemi üçün mühüm rol oynayır. Ədalət mühakiməsinin keyfiyyəti anlayışına cəmiyyətdə daha çox həmin sistemin fəaliyyəti ilə bağlı media tərəfindən irəli sürülən şərhlər təsir göstərir. Media təbliğatı həmçinin ədalət mühakiməsinin qeyri-şəffaf idarə edilməsinə qarşı iddiaçı və cavabdehləri müdafiə etdiyindən ədalətli ibtidai istintaqın aparılmasına xidmət edir.

68. Cinayət və mülki proseslərə artan ictimai və media diqqəti məhkəmə və dövlət ittihamçıları tərəfindən mediaya obyektiv məlumatların təqdim edilmə zərurətinin artmasına gətirib çıxarmışdır.

69. Demokratik cəmiyyətdə məhkəmələrin cəmiyyətin inamını qazanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Proseslərin ictimai xarakteri məhkəmələrə inamı qoruyub saxlayan zəruri vasitələrdən biridir.

70. Avropa Şurasında bu məsələ iki sənəddə öz əksini tapmışdır: a) Cinayət prosesləri ilə bağlı Media vasitəsilə məlumatların təqdim edilməsi haqqında (2003)13 sayılı tövsiyə və b) CCJE-nin Ədalət mühakiməsi və Cəmiyyət haqqında 7 sayılı Rəyi (2005).

71. İctimaiyyətin ümumi maraq kəsb edən məlumatları əldə etmək hüququnu nəzərə alaraq, gözləmədə olan məhkəmə işləri üzrə hakim və prokurorların öhdəlikləri və məhkəmənin presedent hüququna və milli qanunvericiliyə uyğun müəyyən edilən məhdudiyyətlərə əsasən, ədalət mühakimə sisteminin fəaliyyəti üzrə hesabat və rəy verməsi üçün jurnalistlərə zəruri məlumatlar verilməlidir.

72. Media, hakim və dövlət ittihamçıları təqsirsizlik prezumpsiyası, ədalətli ibtidai istintaq hüququ, əlaqədar şəxslərin özəl həyatları ilə bağlı hüquqları prinsipinin pozulmasının qarşısını almaq zərurəti və məhkəmə işinə cəlb olunan hakimlər və dövlət ittihamçılarının işdə qərəzsiz iştirakı kimi fundamental prinsiplərə hörmətlə yanaşmalıdırlar.

73. İstintaq və ya ibtidai istintaq üzrə məhkəmə işlərinin mediada əhatə olunması müdaxilə xarakteri daşıya və xüsusi məhkəmə işləri üçün məsuliyyət daşıyan hakimlər, andlı jüri üzvləri və dövlət ittihamçıları üçün təsir və təzyiqlər doğura bilər. Yaxşı peşə bacarıqları, yüksək etik standartlar və gözləmədə olan məhkəmə işləri üçün vaxtından əvvəl irəli sürülən rəylərə qarşı güclü özünümüdafiə bacarıqları hakimlər və prokurorlar üçün çətinliyin öhdəsindən gəlmək baxımından zəruri əhəmiyyət kəsb edir.

74. Media ilə əlaqəli personal, məsələn ictimai məlumatlar üzrə rəsmilər və ya media ilə əlaqələr üzrə təlim keçmiş hakim və prokurorlar məhkəmələrin işi və qərarları üzrə dəqiq məlumatların verilməsi üçün mediaya, eləcə də, hakim və prokurorlara kömək edə bilər.

75. Hakimlər və prokurorlar ədalət mühakimə sistemində bir-birinin vəzifə funksiyalarına qarşılıqlı şəkildə hörmət etməli, hər ikisi də media ilə əlaqələri üzrə hər bir peşə üzrə göstərişlər və ya yaxşı təcrübələr məcəlləsi tərtib etməlidir. Cəmiyyətin hakimlərin qərəzsizliyini sual etməsinə səbəb olan bəyanatlar verməmək və təqsirsizlik prezumpsiyasının pozulmasından yayınmaq üçün bəzi milli etik kodeksləri hakimlərdən gözləmədə olan işlərlə bağlı ictimai rəylər verməməyi tələb edir. Hər bir halda, hakimlər bütün qərarlarla bağlı özlərini ifadə etməlidirlər; gözləmədə olan və ya qanuna uyğun qərarlaşdırılmış məhkəmə işləri ilə bağlı hakimlər mediaya bəyanat verdikləri zaman, təmkinlik

əhəmiyyətli rol oynayır. Hakim tərəfindən aparılan proses və ya çıxarılan hökmlərlə bağlı şərh verərkən və ya müraciət yolu ilə qərara öz narazılığını bildirərkən, dövlət ittihamçıları diqqətli olmalıdırlar.

VI. HAKİMLƏR, PROKURORLAR VƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ

(Bəyannamə, 12-ci bənd)

76. İnsan hüquq və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsini təmin etmək məqsədilə, müvafiq beynəlxalq instrumentlər, xüsusilə də AİHM-də əksini tapan dəyərlər əsasında Avropa Şurası üzv dövlətləri arasında səmərəli əməkdaşlığa olan zərurəti qeyd etmək vacibdir. Beynəlxalq əməkdaşlıq qarşılıqlı inam üzərində qurulmalıdır. Beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsilə toplanan və məhkəmə proseslərində istifadə olunan məlumatlar məzmun və mənşə baxımından şəffaf olmalı və hakimlər, dövlət ittihamçıları və tərəflərə açıq olmalıdır. Hər hansı məhkəmə monitorinqi olmadan və xüsusilə şəxsi məlumatların qorunması və mühafizəsini nəzərə almadan beynəlxalq məhkəmə əməkdaşlığının baş tutmasının qarşısını almaq zəruri əhəmiyyət daşıyır.